

MEDENİ MUHAKEME HUKUKUNDA DEĞİŞİKLİK DAVASI ve MADDİ HUKUKTAKİ GÖRÜNÜM BİÇİMLERİ

Petition to Modify a Judgment in Civil Procedure Law and Its Reflections
in Substantive Law

Dr. Cenk AKİL*

ÖZET

Toplumsal barışın korunabilmesi için dava haline getirilmiş uyuşmazlıkların bir noktada sona erdirilmesi gerekmektedir. Yargılama hukukunda bunu maddî anlamda kesin hüküm kurumu sağlamaktadır. Ne var ki, bazı hallerde verilmiş bulunan bir mahkeme kararı gerçekleşen bir takım değişiklikler nedeniyle değerini önemli ölçüde yitirebilir. Bu tip hallerde hakkaniyet ilkesi gereğince verilmiş bulunan yargısal kararın sonradan meydana gelen değişikliklere uyarlanması ihtiyacı ortaya çıkar. İşte bu ihtiyacı karşılamak üzere açılan davaya değişiklik davası denilmektedir. Değişiklik davası Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ayrı bir başlık altında düzenlenmiş değildir. Bununla birlikte maddî hukukta değişiklik davasının üstü kapalı biçimde düzenlendiği hallerde rastlamak mümkündür. Değişiklik davasının temelinde maddi hukuktaki clausula rebus sic stantibus ilkesi yatmaktadır. Bu davayı maddi anlamda kesin hükmün bir istisnası olarak görenler olduğu gibi maddi anlamda kesin hükmü teyit eden bir dava olarak değerlendirenler de vardır. Değişiklik davasının Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ayrıca düzenlenmesi zorunlu değildir. Bununla birlikte söz konusu davanın en erken ne zaman açılabileceğine ilgili hükümlerde yer verilmelidir.

Anahtar Sözcükler : Medeni muhakeme hukuku, kesin hüküm, değişiklik davası, nafaka, hakkaniyet ilkesi.

ABSTRACT

Disputes which were brought before the court have to be settled at one point in order to maintain social peace. Substantial final judgment achieves this aim in civil procedure law. However in some cases a court decision order may become meaningless significantly because of some changes that took place after the judgment. In such cases the court decision has to be adapted to the subsequent changes pursuant to the principle of equity. Thus the lawsuit filed to meet this need is called "petition to modify a judgment". The petition to modify a judgment is not regulated separately under Turkish the Code of Civil Procedure. However there exist provisions regulating the petition to modify a judgment implicitly in substantive law.

* akilcenk@hotmail.com

The petition to modify a judgment is based on the principle of “*clausula rebus sic stantibus*” in substantive law. The petition to modify a judgment is considered as an exception to final judgment or it is evaluated also as a case which affirms the final judgment. It is not a must to regulate the petition to modify a judgment in the Code of Civil Procedure. However provisions regarding when the said petition may be filed earliest should be included in the relevant provisions of the Code of Civil Procedure.

Keywords : Civil procedure law, final judgment, petition to modify a judgment, alimony, principle of equity.

***

GİRİŞ

Kişiler arasında mevcut olan ve dava konusu haline getirilmiş uyuşmazlıklar hakkında mahkeme tarafından karar verilip kanun yolları aşamasından da geçtikten sonra toplumsal barışın tesisi için aynı uyuşmazlıkların tekrar dava konusu haline getirilmesi engellenmiştir¹. Bu, hem yargılamanın amacı hem de toplumsal (sosyal) bir zorunluluktur². Bunun yanı sıra mahkemelerin boş yere zaman kaybetmemesi ve gereksiz yargılama gideri yapmaması için de uyuşmazlıklara bir yerde son vermek gerekir³. Zira uyuşmazlıkların süresiz olarak devam etmesi adalet duygusunu inciteceği gibi kamu düzenini de bozar⁴. Bunu sağlayan kurum “maddî anlamda kesin hüküm”dür. Maddî anlamda kesin hüküm yargısal kararlara tanınan gerçeklik vasfıdır⁵. Karar ile ulaşılan bu sonuç “adli gerçek”tir⁶. Kanun karşısında adli gerçek, gerçeğin ta kendisidir⁷. Bu nedenle taraflar kararın

-
- 1 Karş. Alangoya, Y. / Yıldırım, K. / Deren-Yıldırım, N.: Medenî Usul Hukuku Esasları, 7. B., İstanbul 2009, s. 555.
  - 2 Arslan, R.: Medeni Usul Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi, Turhan Kitabevi, Ankara 1977, s. 1.
  - 3 Yılmaz, E.: Hukuk Davalarında Yasayollarına Başvuru Hakkı ve Bu Hakkın Sınırlandırılmasının Yerindeligi Sorunu, TBBD 1988, S. 1, s. 134.
  - 4 Arslan, s. 1. Bunun önemini vurgulayan Montesquieu de toplumların huzurun sadece hukuk kurallarının adil olması ile değil, aynı zamanda uyuşmazlıkların da sona ermesiyle gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Bilge, N. / Önen, E.: Medeni Yargılama Hukuku Dersleri, 3. B., Ankara 1978, s. 687.
  - 5 Nitekim bu vasfı nedeniyle aynı davanın aynı taraflar arasında, aynı dava sebebine dayanılarak, aynı konuda yeni bir dava açılmayacağı kabul edilmiştir (Yasan, C.: Kesin Hükümün Zaman İtibariyle Etkisi, DEÜHFD 2009, C. 11, s. 652).
  - 6 Üstündağ, S. Medeni Yargılama Hukuku, 7. B., İstanbul 2000, s. 695.
  - 7 Postacıoğlu, İ.: Medeni Usul Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 6. B., İstanbul 1975, s. 677; Bilge / Önen, s. 708.

doğruluğunu bir daha tartışma konusu yapamazlar⁸. Diğer bir deyişle, bu karar hatalı dahi olsa doğru olarak kabul edilir⁹ ve uyulur¹⁰. Maddî anlamda kesin hüküm kurumunun amaçları “mahkeme kararlarına güvenilmesini ve uyulmasını sağlamak ve taraflar arasındaki uyuşmazlığın bütün bir gelecek için son bulmasına hizmet etmektir”¹¹. Dolayısıyla kesin hüküm kamu düzenindedir¹².

Kesin hüküm sahip olduğu bu niteliklerinden dolayı kural olarak ortadan kaldırılamaz. Bununla birlikte bazen öylesi durumlarla karşılaşılır ki, kesin hükmün bunlara rağmen mevcudiyetini sürdürmesi tahammül edilemeyecek bir haksızlık teşkil eder. İşte böylesi durumlarda verilmiş bulunan hükmün tekrar gözden geçirilmesine olanak sağlayan kurumlar yargılamanın yenilenmesi ile değişiklik davasıdır.

I. GENEL OLARAK

Sonradan ortaya çıkan önemli değişiklikler nedeniyle verilmiş bulunan hükmün gözden geçirilerek yeni şartlara uyarlanmasını sağlayan değişiklik davası Türk hukukunda ayrı bir başlık altında düzenlenmemiştir. Belirtmek gerekir ki, Türk hukukunda değişiklik davası usul kanununda düzenlenmiş değildir. Maddî hukuka ait bazı düzenlemelerde bu davaya da yer verilmiştir. Bu nedenle değişiklik davasının düzenlenmemiş olduğu hallerde sonradan doğan vakıalar kesin hükmü¹³ bağlanmış bulunan bir uyuşmazlığın içeriğiyle ilişkili olsa dahi dikkate alınmayacak¹⁴; bunlara istinaden açılan değişiklik davası dinlenmeyecektir.

---

⁸ Ansay, S. Ş.: Hukuk Yargılama Usulleri, 7. B., Ankara 1960, s. 365; Bilge / Önen, s. 689. Bu, “ne bis in idem” olarak bilinen hukuk ilkesinden kaynaklanmaktadır (Özkaya-Ferendeci, Ö.: Kesin Hükümün Objektif Sınırları, İstanbul 2009, s.3).

⁹ Braun, J.: Das Rückwirkungsverbot des § 323 III ZPO – Ein Verstoss Gegen Grundlegend Prinzipien Unseres Rechts, JuS 1993, S.5, s. 354.

¹⁰ Karafakih, I. H.: Hukuk Muhakemeleri Usulü Esasları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1952, s. 264.

¹¹ Kuru, Usul V, s. 4986-4987. Aynı yönde: Arslan, R.: Kesin Hüküm İhtiyacı ve Yanılma Gerçeği, ABD 1988, S. 5-6, s. 723-724.

¹² Domaniç, s. 5-7. Kesin hüküm aynı zamanda olumsuz dava şartı olup açılan ikinci davanın usulden reddedilmesine yol açar (Özkaya-Ferendeci, s. 6).

¹³ “...Davacı Kurumun evvelce İstanbul Asliye 22. Hukuk Hakimliğinde açtığı dava sonunda 30.6.1969 tarihli kararlar işçiyeye bağlanan gelirin tahsiline karar verilmiş ve bu karar...onanmak suretiyle kesinleşmiştir. Hüküm kesinleştikten sonra değişiklik davası ancak kanunen öngörülen hallerde açılabilir...” 9. HD., 5.11.1971, E. 1971/894, K. 1971/22143(İBD 1972, S. 5-6, s. 526).

¹⁴ Üstündağ, s. 721. Örneğin: “...Kesin yargı bakımından önemli olan ise maddî gerçek değil, adli gerçek bir başka söyleşiyle hukukî hakikattir. Adli gerçeğin maddî gerçekten farklı

II. DEĞİŞİKLİK DAVASININ VARLIK SEBEBİ

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ayrıca düzenlenmemiş bulunan değişikli davası Alman Medeni Usul Kanunu'nun 323. maddesinde düzenlenmiştir. Bu dava ile kanun koyucu, periyodik edimler bakımından geleceğe yönelik eda yükümlülüğünde¹⁵ mahkemenin bir tahminde bulunduğunu ve bu tahminin gelecekte hatalı çıkması, yani hakikate uymaması halinde ilgili tarafın bunu hakkaniyet düşüncesiyle tekrar tartışma konusu yapabilmesi ve yeni şartlara uyarlabilmesi gerektiği düşüncesiyle kabul edilmiştir¹⁶. Şu halde burada mahkeme kararını verdiği anda dava konusu hukukî ilişkinin durumu hakkında değil, ilişkinin geleceğine yönelik tahmininde yanılmaktadır¹⁷. Nitekim bu nedenle öğretide değişiklik davasının başlangıçtaki hüküm hatalarını düzeltmek gibi bir fonksiyonunun olmadığı vurgulanmıştır¹⁸.

III. DEĞİŞİKLİK DAVASININ HUKUKİ MAHİYETİ

Değişiklik davası hukukî mahiyeti itibariyle usuli inşai dava olarak kabul edilmektedir¹⁹. Zira bu davanın kabulü halinde mahkeme vermiş olduğu karar ile konusu kural olarak periyodik edimler olan eski hükmü geleceğe yönelik olarak değiştirmekte ve hükmü değişmiş şartlara uyarlamaktadır²⁰. Ancak sağladığı hukukî himaye dikkate alındığında söz konusu dava aynı zamanda eda yahut tespit davasıdır²¹. Hakim görüş özellikle nafaka davaları bakımından değişiklik davası ile ilk davanın hukukî mahiyetinin aynı olduğunu; dolayısıyla değişiklik davasının aynı zamanda eda yahut tespit davası da sayıldığını dile getirmektedir²². Bu

bulunduğunun sonradan ortaya çıkması, kesinleşen kesin yargıyı etkilemez..." (YHGK, 16.2.1972, E. 1970/9-295, K. 1972/90: Üstündağ, s. 721, dn. 101).

- 15 Belirtmek gerekir ki, periyodik edimlere mahkûmiyet için dava açılabilmesi öğreti ve kanun koyucudan önce uygulamada kabul edilmiştir. Diğer bir deyişle, periyodik edimlere yönelik dava açma hakkı uygulamanın bir ürünüdür. Öğreti ve uygulama bundan en erken 19. yüzyılda bilgi sahibi olmuştur (Braun, J.: Grundfragen der Abänderungsklage, Tübingen 1994, s. 203).
- 16 Musielak / Borth, Musielak ZPO, 9. B., 2012, § 323 kn. 2; Gottwald, P.: Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung, 3. B., München 2008, § 323 kn.1; Graba, Die Abänderung, s. 2346. Karş. Guldener, M.: Schweizerisches Zivilprozessrecht, 3. B., Zürich 1979, s. 379.
- 17 Blomeyer, A.: Zivilprozessrecht (Erkenntnisverfahren), Dunckner&Humboldt Yayınevi, 2. B., Berlin 1985, s. 463.
- 18 Braun, Grundfragen, s. 214.
- 19 Knecht, s. 73; Zeiss / Schreiber, s. 231; Grunsky, s. 238; Schilken, s. 521; Zöllner / Vollkommer, s. 1067. Türk hukuku bakımından bkz. Önen, E.: İnşai Dava, Ankara 1981, s. 133.
- 20 Zöllner / Vollkommer, s. 1076.
- 21 Rosenberg, L. / Schwab, H. / Gottwald, P.: Zivilprozessrecht, 17. B., München 2010, s. 907; Schilken, s. 523; Thomas / Putzo / Reichold, § 323 kn. 1; MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 4. Karş. Zöllner / Vollkommer, s. 1067.
- 22 MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 4.

görüŖe göre değişiklik davasının tarafları eski davanın taraflarıyla aynıdır. Tarafların ispat yükünde de eski davaya nazaran bir değişiklik olmamaktadır. Bununla birlikte, değişiklik davası, eski davanın devamı değildir. Nitekim bu nedenle yetkili mahkeme, önceki davaya bakan mahkeme olmayıp, davanın açıldığı tarihteki genel yetki kurallarına göre belirlenmektedir²³.

Hakim görüş değişiklik davasını saf usuli bir kurum olarak görmektedir²⁴. Azınlıkta kalan görüş ise değişiklik davasının usuli temeli olduğunu kabul etmekle birlikte bu davanın maddî hukuk boyutuna da dikkat çekmektedir. Bu görüşe göre AMUK m. 323 hükmü olmasaydı dahi bugün kabul gören işlem temeli teorisi uyarınca yine de böyle bir uyarılama istenebilirdi. Fakat bu, AMUK m. 323 ile değişiklik davasının koşullarının düzenlenmesine de bir engel değildir. Bundan dolayı değişiklik davası saf usuli bir kurum olmayıp; aynı zamanda maddî hukuka dayanan bir boyutu da vardır²⁵.

Davacının önceki hükmün kendi lehine değiştirilmesi amacıyla açtığı davaya karşı, davalın da karşı dava açması mümkündür. Yani aynı hükme karşı her iki taraf da değişiklik talebiyle dava açabilir²⁶.

IV. DAVA KONUSU VE KESİN HÜKÜM

Hakim görüşe göre değişiklik davası yargılamanın yenilenmesine akraba olan bir hukukî çare olup konusu, önceki davanın konusuyla aynıdır²⁷. Azınlıkta kalan görüşe göre ise değişiklik davası ile mahkemeye ne aynı talep ne de aynı olay sunulmaktadır. Genel usul kurallarına göre değişiklik davası, ilk davadan farklı bir konuya sahiptir²⁸. Değişiklik davasında periyodik edimlere ilişkin olarak mahkemenin yaptığı tahminin hatalı çıktığı ileri sürülür. Buna karşılık ilk mahkemenin hükmünü verirken hukuken hatalı davrandığı değişiklik davasına konu kılınamaz.

---

²³ MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 4.

²⁴ Baumbach / Lauterbach / Albers / Hartmann, s. 1308; Rosenberg / Schwab / Gottwald, s. 907; Stein / Jonas / Leipold, s. 1268.

²⁵ Tintelnot, A.: Unterhaltsausgleich nach verheimlichter Besserstellung versus Rechtskraft, FamRZ 1988, S. 3, s. 245; Gottwald, P.: Abänderungsklage, Unterhaltsanspruch und materielle Rechtskraft, Festschrift für Karl Heinz Schwab zum 70. Geburtstag, München 1990, s. 152 vd.; MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 5; Knecht, s. 25, 60-61. Anılan son yazar usul hukukunun maddî hukuku hayata geçirmek için var olduğunu; yoksa onu düzeltmek gibi bir görevinin olmadığını belirtmiştir (Knecht, s. 57).

²⁶ Zöller / Vollkommer, s. 1076.

²⁷ Stein / Jonas / Leipold, s. 1287; Zöller / Vollkommer, s. 1072; Zeiss / Schreiber, s. 231.

²⁸ Gottwald, Festschrift, s. 162; Rosenberg / Schwab / Gottwald, s. 907.

Böyle bir iddia değişiklik davasıyla değil, hükme karşı gidilecek kanun yolları ile ileri sürülebilir²⁹.

V. KESİN HÜKÜM İLE İLİŞKİSİ

Bilindiği üzere kesin hükmün üç sınırının olduğu kabul edilmektedir. Bunlar kesin hükmün subjektif sınırı³⁰, objektif sınırı³¹ ve zaman itibarıyla sınırıdır. Değişiklik davası özellikle kesin hükmün zaman itibarıyla sınırıyla alakalıdır. Öğretide hakim olan görüş kesin hükmün zaman itibarıyla sınırını dava süresince vakıaların yargılamaya getirebildikleri son zaman kesiti olarak kabul etmektedir. Diğer bir deyişle, taraflar, ilk davada artık yargılamaya vakıa getiremeyecekleri an kesin hükmün zaman itibarıyla sınırını belirlemektedir³². İşte bu andan sonra meydana gelen değişikliklerin değişiklik davasına konu yapılması mümkündür. Buna karşılık, söz konusu zaman kesitinden önce meydana gelmiş, fakat ileri sürülmemiş vakıaların sukut ettikleri kabul edilmelidir³³.

Alman hukukunda temsil edilen hakim görüşe göre konusu periyodik edimler olan davalarda mahkeme aslında tekbir (yeknesak)³⁴ talep hakkında geleceğe de yönelik bir etkiye sahip karar vermektedir³⁵. Bundan dolayı tarafların hükmün kesinliğini zedeleyecek biçimde maddi durumda sonradan vuku bulan değişiklikleri ileri sürmeleri mümkün değildir. Ne var ki, hakkaniyet düşüncesiyle bunu yapabilmelerine izin verilmelidir³⁶. İşte bu nedenle AMUK m. 323 ile genel kurala istisna

---

²⁹ Beck'scher Online-Kommentar ZPO / Gruber, § 323 kn. 24.

³⁰ Deren-Yıldırım, N. : Türk, İsviçre ve Alman Medeni Usul Hukukunda Kesin Hükmün Subjektif Sınırları, İstanbul 1996, s. 15 vd.

³¹ Özkaya-Ferendeci, s. 7 vd.

³² Özkaya-Ferendeci, Ö.: Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan, Alkim Yayınevi, İstanbul 2007, s. 184-185.

³³ Özkaya-Ferendeci, s. 185.

³⁴ Stein / Jonas / Leipold, s. 1267.

³⁵ Jauernig, s. 259; Graba, H.: Die Abänderung von Unterhaltsvergleich und Unterhaltsurteil, NJW 1988, S. 38, s. 2350; Lent, F.: Anmerkung zu Urteil von 29.5.1958, 6 S 84/58 (LG Darmstadt), NJW 1958, S. 39, s. 1541; Graba, H.: Die Vollsterckungsgegenklage bei Unterhaltsvergleich und Unterhaltsurteil, NJW 1989, S. 8, s. 483; Roth, H.: Richterliche Prognoseentscheidung, Rechtskraftwirkung und materielle Gerechtigkeit im Fall der Abänderungsklage nach § 323 ZPO, NJW 1988, s. 1234.

³⁶ Graba, Die Vollsterckungsgegenklage, s. 483; Graba, Die Abänderung, s. 2344. Graba, değişiklik davasının dayandırıldığı hakkaniyet ilkesini dürüstlük kuralının (AMK m. 242) bir görünüm biçimi olarak kabul etmektedir (Graba, Die Abänderung, s. 2344). Braun da değişiklik davasını maddi hukuk ile usul hukukunun kesişim noktasında yer alan hukukî kurumlardan biri olarak görmektedir (Braun, Grundfragen, s. 5).

tanınmış ve böyle bir talebin hukukî altyapısı oluşturulmuştur³⁷. Diğer bir deyişle, değişiklik davası ile kesin hüküm ortadan kaldırılmaktadır³⁸. Hakim görüş değişiklik davasının kökenini *clausula rebus sic stantibus* teorisinde³⁹ görmekte ve hakkaniyet ilkesine dayandırmaktadır⁴⁰.

Azınlıkta kalan görüş ise hakkaniyet ilkesini değil tasdik ilkesini esas almaktadır. Buna görüşe göre hakim görüş, değişiklik davasının açılması için maddî anlamda kesin hükmün mevcudiyetini aramamakla⁴¹ kendi içinde çelişkiye düşmektedir. Tasdik teorisine göre değişiklik davası kesin hükmün zaman itibariyle sınırı ile uyum içerisindedir. Zira hüküm verilirken dikkate alınan zaman kesitinden sonra ortaya çıkan vakıalar önceki hükmün kesinlik sınırının kapsamına girmezler. Önceki hükmün kesinlik kazanmış olması, yeni oluşan maddî durumun esas alınması suretiyle yeni bir karar verilmesine engel olmaz⁴². Bundan dolayı değişiklik davası maddî anlamda kesinliği ortadan kaldırmaz; bilakis ilk hükmün kesinliğini tasdik eder⁴³.

Öğretide temsil edilen bir diğer görüş ise, periyodik edimler hakkında geleceğe yönelik olarak verilen kararları, aslında vaktinden evvel verilmiş birer ön karar olarak niteleyip bunların kesinlik gücünün sınırlı

---

³⁷ Jauernig, s. 258; Niklas, U.: Nachschieben von "ursprünglichen Änderungen" trotz § 323 II ZPO, FamRZ 1987, S. 7, s. s. 873.

³⁸ Stein / Jonas / Leipold, s. 1267; Baumbach / Lauterbach / Albers / Hartmann, s. 1308; Zöllner / Vollkommer, § 323 kn. 2; Paulus, s. 164; Roth, s. 1237; Frühauf, A.: Zinsprognose und zivilrichterliche Verantwortung, NJW 1999, S. 17, s. 1217.

³⁹ Bu teorinin esasını tarafların bir sözleşme ile taahhüt altına girerken, bu sözleşmenin yapıldığı zamanda mevcut olan koşulların değişmeyeceği varsayımı oluşturur (Gürsoy, K. T.: Hususi Hukukta Clausula Rebus Sic Stantibus (Emprevizyon Nazariyesi), AÜHF Yayını, Ankara 1950, s. 11); Dural, M.: Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki İmkânsızlık, İstanbul 1976, s. 28 vd; Erman, S.: İstisna Sözleşmesinde Beklenilmeyen Haller, s. 33 vd. Oğuzman, K. / Öz, T.: Borçlar Hukuku, 8. B., İstanbul 2010, s. 156. Söz konusu koşulların değişmesi durumunda artık taraflar bu sözleşme ile bağlı değildir. Sözleşmenin yeni duruma uydurulması için aranan şartlar hakkında bkz. Gürsoy, s. 90 vd.

⁴⁰ Blomeyer, s. 462; Beck'scher Online-Kommentar ZPO / Gruber, § 323 kn. 1; Musielak / Borth, § 323 kn. 2; Graba, Die Abänderung, s. 2344; Baumbach, A. / Lauterbach, W. / Albers, J. / Hartmann, P.: Zivilprozessordnung, Beck Yayınevi, 68. B., München 2010, s. 1308; Thalmann, W.: Die Abänderungsklage § 323 ZPO, FS für Dieter Henrich, Bielefeld 2000, s. 623.

⁴¹ Bu yönde: Zöllner / Vollkommer, § 323 kn. 13. Aksi görüş için bkz. Roth, s. 1236; Jauernig, s. 258; Schilken, s. 523.

⁴² Avusturya hukuku bakımından bu yönde: Fasching, H. W.: Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrecht, Manz Yayınevi, Wien 1990, s. 775.

⁴³ Knecht, H.: Die Abänderungsklagen, Zürich 1954, s. 24; Bruns, R.: Zivilprozessrecht, Berlin-Franfurt a.M. 1968, s. 422; Gottwald, Festschrift, s. 163 vd.; Thalmann, s. 623; Tintelnot, 245; Meister, H.: Zum Verhältnis von Abänderungs-, Vollstreckungsabwehr- und Zusatz (Nachforderungs-)klage, FamRZ, 1980, S. 9-10, s. 868, dn. 24; MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 9. Türk hukukunda Gürdoğan'ın da bu görüşe yakın olduğu söylenebilir. Bkz. Gürdoğan, s. 82.

olduğunu belirttiikten⁴⁴ sonra, değişiklik davası AMUK’da düzenlenmiş olduğundan hareketle böyle bir tartışmanın pratik bir yararı olmadığını dile getirmiştir⁴⁵.

VI. DEĞİŞİKLİK DAVASININ ŞARTLARI

A. KOŞULLARDA ÖNEMLİ DEĞİŞİKLİK

Hukukumuzda değişiklik davası kanunla özel olarak düzenlenmiş değilse de, bu davanın açılabilmesi için ilk kararın verilmesi esnasında göz önünde bulundurulmuş şartlarda değişiklik olması gerektiği açıktır. Zira bu, değişiklik davasının özünde içkindir⁴⁶. Nitekim bu durumu göz önünde bulunduran Alman Kanun Koyucusu AMUK m. 323, I ile önceki hüküm verilirken mevcut koşulların daha sonra (fiilen) önemli ölçüde değişmiş olmasını aramıştır. Diğer bir deyişle, söz konusu şartların sonradan farklı bir biçimde yorumlanması tek başına değişiklik davasının kabul edilmesi için yeterli değildir⁴⁷. Kanımızca da isabetli olan bir görüşe göre şayet sonradan meydana gelen değişiklikler dikkate alındığından verilen ilk karardan farklı bir sonuca varılabileceği söylenebiliyorsa değişiklikler önemlidir⁴⁸. Geçici değişiklikler ise buraya dâhil değildir⁴⁹.

B. DEĞİŞİKLİK SEBEPLERİ

Değişiklik davası açılmasını haklı gösteren pek çok sebep olabilir. Bunlara yükümlünün işsiz kalması yahut gelirindeki artış, geçim masraflarının artması, nafaka alacaklısının ihtiyaçlarındaki artış, fiyatlardaki, enflasyondaki değişiklikler, ikinci bir çocuğun doğumu, çalışma (işgörme) yeteneğindeki artış yahut azalış vs⁵⁰. Değişiklik davasının, kanun değişikliği ile Alman Federal Anayasa Mahkemesi’nin bir normu anayasaya aykırı bulduğuna ilişkin kararına dayandırılacağı kabul edilmektedir⁵¹. Eskiden hakim görüş içtihatlarında sonradan meydana gelen değişikliğin değişiklik davasına vücut vermeyeceğini

---

⁴⁴ Braun, Grundfragen, s. 202 vd.

⁴⁵ Braun, Grundfragen, s. 11.

⁴⁶ Aşağıda Türk hukuku bakımından değişiklik davasının örnekleri incelenirken bu konuya tekrar dönülecektir.

⁴⁷ Zöller / Vollkommer, s. 1073; Thalmann, s. 629; Rosenberg / Schwab / Gottwald, s. 911; Prütting / Gehrlein / Völzmann-Stickelbrock, s. 937.

⁴⁸ Musielak, s. 346; Baumbach / Lauterbach / Albers / Hartmann, s. 1313.

⁴⁹ Thalmann, s. 628; Prütting / Gehrlein / Völzmann-Stickelbrock, s. 937.

⁵⁰ MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 72. Karş. Prütting / Gehrlein / Völzmann-Stickelbrock, s. 937; Baumbach / Lauterbach / Albers / Hartmann, s. 1311.

⁵¹ Thalmann, s. 630; Musielak / Borth, § 323 kn. 20.

savunmakta idi⁵². Buna karşılık maddenin son hali karşısında, günümüzde, içtihatlardaki değişikliğin de ilk kararı veren mahkemenin yapmış olduğu tahminden sapmayı haklı kılmasının mümkün olduğu ve bunun değişiklik davası açılmasını haklı kılacağı savunulmaktadır⁵³.

Değişiklik sebeplerine örnek olarak nafaka borçlusunun daha fazla kazanmaya başlaması yahut yoksullaşması, yaralının şaşırtıcı biçimde iyileşmesi ya da iş göremez hale gelmesi, paranın satın alma gücünün azalması⁵⁴.

Ancak yukarıda ifade edilen sebeplerin gerçekleşmiş olması tek başına yeterli değildir. bu değişikliklerin aynı zamanda “önemli” de olması gerekmektedir. Eğer sonradan meydana gelen değişikli eda yükümlülüğünün şeklini, miktar ve süresini önemli ölçüde etkiliyorsa değişiklik önemlidir⁵⁵. Buna karşılık, gelir yahut ihtiyaç durumundaki kısa süreli dalgalanmalar ise “önemli” sayılmamaktadır⁵⁶.

Uygulamada bir değişikliğin nafaka miktarını yaklaşık % 10 düzeyinde etkilemesi halinde değişikliğin önemli olduğu kabul edilmektedir⁵⁷. Ancak bu kabul mutlak değildir. Her değişiklik davası somut olayın koşullarına göre kapsamlı biçimde değerlendirilmelidir⁵⁸.

Belirtmek gerekir ki, değişiklik davasının dinlenebilmesi için davanın “yeni” vakialara dayandırılması gerekmektedir. O itibarla ilk kararın verildiği aşamada mevcut olmakla birlikte şu ya da bu sebeple mahkemece göz önünde bulundurulmamış vakıalar sukut etmiş sayıldığından⁵⁹ değişiklik davası bunlara dayandırılmaz⁶⁰. Bunun yanı değişiklik davasına bakan mahkeme, önceki mahkemenin bir normun uygulanması için gerekli koşulları (örneğin, hasar sebeplerini) doğru

---

⁵² Büttner, H. / Niepmann, B.: Die Entwicklung des Unterhaltsrechts seit Mitte 2000, NJW 2001, S. 31, s. 2229; Graba, Die Abänderung, s. 2348; MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 69; Lent, F.: Anmerkung zu Urteil von 24.9.1958-1 S 42/58, (LG Rottweil), NJW 1959, s. 392.

⁵³ Baumbach / Lauterbach / Albers / Hartmann, s. 1310; Musielak / Borth, § 323 kn. 21; Prütting / Gehrlein / Völzmann-Stickelbrock, s. 937.

⁵⁴ Jauernig, s. 258.

⁵⁵ Braun, s. 264; Rosenberg / Schwab / Gottwald, s. 911; MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 80.

⁵⁶ Prütting / Gehrlein / Völzmann-Stickelbrock, s.937.

⁵⁷ Thalmann, s. 629; Baumbach / Lauterbach / Albers / Hartmann, s. 1313; Beck'scher Online-Kommentar ZPO / Gruber, § 323 kn. 27; Musielak / Borth, § 323 kn. 21; Graba, Die Abänderung, s. 2346. Uygulamanın eleştirisi için bkz. Braun, Grundfragen, s. 249 vd.

⁵⁸ MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 80, Zeiss / Schreiber, s. 233; Musielak / Borth, § 323 kn. 24; Graba, Die Abänderung, s. 2346.

⁵⁹ Graba, Die Abänderung, s. 2346.

⁶⁰ Gottwald, Unterhaltssachen, s. 1378.

değerlendirip değerlendirmediyini kontrol edemez⁶¹. Böyle bir iddia değişiklik davasıyla değil, kanun yolu başvurusuyla ileri sürülebilir.

C. DEĞİŞİKLİĞİN ZAMANI

Hukukumuzda bu konuya ilişkin olarak açık bir düzenleme olmadığından değişiklik davasına usul kanunda yer vermiş olan Alman hukuku hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır.

AMUK m. 323, II uyarınca değişiklik davası ancak değişikliğin önceki davanın tahkikat aşamasından sonra ortaya çıkması durumunda dikkate alınır⁶². Bu aşamadan önceki vakıalara dayanılarak değişiklik davası açılmaz. Zira söz konusu vakıalar sukut eder. Hakim görüş sukut etkisini sadece davacı bakımından kabul etmekte davalının ise söz konusu zaman kesitinden önceki vakıaları dahi savunmasına dayanak yapabileceğini kabul etmektedir. Ancak bu görüş kanımızca haklı olarak eleştirilmiştir⁶³. Zira böyle bir kabul davacı ile davalı arasında geçerli olan silahların eşitliği ilkesine aykırıdır⁶⁴.

Hukukumuz bakımından değerlendirme yapıldığında değişiklik davası açılmasına olanak veren hükümlerde vakıanın hangi andan itibaren ortaya çıkmış olması gerektiğine ilişkin bir düzenlemenin bulunmadığı göze çarpmaktadır. Kanımızca bu konuda iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağına ilişkin kurallar yol gösterici olacaktır. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu bu konuda 1086 sayılı Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'ndan farklı bir düzenleme kabul etmiştir. Buna göre davacı, cevaba cevap dilekçesiyle iddiasını serbestçe; ön inceleme aşamasında ise ancak karşı tarafın açık rızası ile değiştirebilir ya da genişletebilir. Eğer davalı, ön inceleme aşamasına mazeretsiz olarak katılmaz ise davacı, davasını serbestçe değiştirebilir yahut genişletebilir. Buna karşılık ön inceleme aşamasının tamamlanmasından sonra ise genişletme ve değiştirme yasaktır (HMK m. 141/1). Ancak bu yasağın ıslah yahut karşı tarafın açık rızasıyla aşılması (HMK m. 141/2) mümkündür.

---

⁶¹ Baumbach / Lauterbach / Albers / Hartmann, s. 1315.

⁶² Bu düzenleme öğretilerinde eleştirilmektedir. Bkz. Meister, s. 869; Gottwald, s. 1375 vd.; Braun, s. 936. Alman hukukunda hakim görüş tarafından böyle bir durumda ortaya çıkacak haksızlığın AMK m. 826 hükmü uyarınca çözümlenmesi gerektiği kabul edilmektedir (Prütting / Gehrlein / Völmann-Stickelbrock, s. 940).

⁶³ MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 83.

⁶⁴ Prütting / Gehrlein / Völmann-Stickelbrock, s. 938.

Davacının, cevaba cevap dilekçesi vermesinden sonra ortaya çıkan vakıaları ileri sürülmesi davayı genişletme ve değiştirme sayılmamaktadır. Bu nedenle sonradan ortaya çıkan vakıalar neticesinde dava konusunun değişmesi halinde davayı genişletme veya değiştirme yasağı uygulanmayacaktır⁶⁵.

Savunmayı değiştirme veya genişletme yasağı ise esas olarak davalının ikinci cevap dilekçesini vermesi ile başlar.

Savunmayı değiştirme veya değiştirme yasağının söz konusu olduğu hallerde davacı, buna açıkça rıza gösterirse savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi mümkündür (HMK m. 141/2). Zımnî muvafakat yeterli değildir. Davacı, savunmanın genişletilmesine yahut değiştirilmesine rıza göstermezse, davalı ıslah yoluna başvurarak savunmasını genişletip değiştirebilir (HMK m. 141/2, m. 176 vd.).

İddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı bakımından sonuç olarak şunlar söylenebilir: Bu konuda dilekçeler aşamasında tam bir serbestlik vardır. Ön inceleme aşamasında karşı tarafın rızasıyla iddia veya savunma değiştirilebilir veya genişletilebilir. Taraflardan biri mazeretsiz olarak gelmezse diğer tarafın rızaya ihtiyacı yoktur. Nihayet, tahkikat aşamasında (tahkikatın sonuna kadar) ıslah veya karşı tarafın açık rızası ile iddia veya savunma genişletilebilir yahut değiştirilebilir⁶⁶. Şu halde kanımızca değişiklik davası bakımından dikkate alınacak an tahkikatın bitimidir. Zira bu aşamadan sonra meydana gelecek vakıalar kesin hükmün zaman bakımıyla sınırının dışında kalacaktır⁶⁷. O nedenle bu andan itibaren meydana gelen değişiklikler önemli olmak kaydıyla hukukumuzda da değişiklik davasına konu yapılabilecektir.

VII. DAVADA İSPAT YÜKÜ

Değişiklik davasının davacısı değişikliği haklı gösteren vakıaları ileri sürme ve ispat etme yükü altındadır⁶⁸. O ayrıca değişikli davasını haklı gösterecek koşullardaki önemli değişikliği de ispatlayacaktır. Bunlar

---

⁶⁵ Kuru, B. / Arslan, R. / Yılmaz, E.: Medenî Usul Hukuku Ders Kitabı, 22. B., Ankara 2011, s. 315; Pekcanitez / Atalay / Özkes, s. 366; Yılmaz, E.: Islah, 3. B., Ankara 2011, s. 179.

⁶⁶ Pekcanitez / Atalay / Özkes, s. 372.

⁶⁷ Bu durum Türk hukukunda "Kesin hüküm, tarafların ilk davada yargılamaya vakıaları getirebilecekleri son zaman kesidi ile sınırlıdır." biçimde dile getirilmiştir (Alangoya / Yıldırım / Deren-Yıldırım, s. 565).

⁶⁸ Thalmann, s. 640; Prütting, H. / Gehrlein, M. / Völzmann-Stickelbrock, B.: ZPO Kommentar, 1. B., 2010, s. 936; Zöllner / Vollkommer, s. 1073.

ispatlandıktan sonra talebi haklı gösterecek diğer hususların ispatı genel ispat kurallarına göre belirlenecektir⁶⁹. Ancak bazı hallerde davacı önemli vakıalar konusunda yeterli bilgiye sahip değilken, davalı bilgi sahibi olabilir. Böyle hallerde davalı davanın aydınlatılmasına yardımcı olmak zorundadır⁷⁰. Davacının önceki hükümde değişikliği gerektirecek hususları ispat etmesine karşılık, davalının da önceki hükmün mevcudiyetini korumasını gerektiren hususları ispatlaması mümkündür⁷¹.

VIII. HÜKÜMDE YAPILACAK DEĞİŞİKLİK

Değişiklik davasının caiz ve haklı olduğu sonucuna ulaşırsa sıra önceki hükümde yapılacak değişikliğe gelecektir. Ne ki, mahkemenin burada hareket alanının sınırlarının ne olduğu tartışmalıdır. Hakim görüş, hükmün sonradan meydana gelen değişikliklerle ilgili olmayan tespitlerinin değişiklik davasına bakan mahkemeyi bağlayacağını kabul etmektedir⁷². Bu görüşe göre nafaka hükmü önceki hükmün temelleri korunmak suretiyle değişen şartlara uyarlanacaktır⁷³. Dolayısıyla eski hükümdeki hatalı tespitler yeni hükme de taşınacaktır⁷⁴.

Azınlıkta kalan görüşe göre ise değişiklik davasına bakan mahkeme önceki hükümle bağlı değildir. Değişiklik davası ile sadece yeni bir talep değil, aynı zamanda yeni bir maddî vakıa (olay) da ileri sürülmektedir. Bundan dolayı, değişiklik davası her durumda yeni bir dava konusuna sahiptir ve değişiklik davasına bakan mahkemenin önündeki yargılama önceki yargılamanın devamı da değildir. Dolayısıyla değişiklik davası, hakim görüşün savunduğunun aksine yargılamanın yenilenmesine akraba olan bir hukukî çare de değildir⁷⁵. Kısacası, değişiklik davası, bağımsız, yeni bir davadır. Dolayısıyla yeni bir dava olduğundan önceki hükmün kesinleşmesinden de etkilenmeyecektir⁷⁶.

Alman hukukunda değişiklik davasının kabul edilmesi halinde verilen hükmün davanın açıldığı tarihten itibaren etkili olacağı kabul edilmiştir⁷⁷.

---

⁶⁹ MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 89.

⁷⁰ Musielak / Borth, § 323 kn. 37; Prütting / Gehrlein / Völzmann-Stickelbrock, s. 936.

⁷¹ Thalmann, s. 640; Musielak / Borth, § 323 kn. 37.

⁷² Zöllner / Vollkommer, s. 1077; Thalmann, s. 633; Musielak / Borth, § 323 kn. 30.

⁷³ Zöllner / Vollkommer, s. 1078.

⁷⁴ Bu durum öğretilerde eleştirilmektedir. Bkz. Graba, Die Abänderung, s. 2349 vd.; Braun, J.: Die "Änderung" der für die Verurteilung massgeblichen Verhältnisse, FamRZ 1994, s. 1145; MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 101; Prütting / Gehrlein / Völzmann-Stickelbrock, s. 941.

⁷⁵ MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 101.

⁷⁶ MüKoZPO / Gottwald, § 323 kn. 101.

⁷⁷ Prütting / Gehrlein / Völzmann-Stickelbrock, s. 940; Grunsky, s. 238; Musielak / Borth, § 323 kn. 34. Ne var ki, bu düzenleme öğretilerde eleştirilmektedir. Hatta Braun, AMUK m. 323, II

Hukukumuzda da nafaka davaları bakımından bu yönde kararlar verilmiştir. Örneğin: "...Nafakanın artırılması veya eksiltilmesine ilişkin istemlerin kabulünde dava tarihinden geçerli olmak üzere karar verilmesi gerekir..."⁷⁸.

Belirtmek gerekir ki, değişiklik davası sonucunda hükümde yapılan değişiklik nihai değildir. Bir başka deyişle, değişiklik davası sonucunda değiştirilen hükmün daha sonra açılacak yeni bir değişiklik davası üzerine tekrar değiştirilmesi mümkündür⁷⁹.

IX. TÜRK HUKUKUNDA DEĞİŞİKLİK DAVASINA ÖRNEKLER

A. NAFKA VERİLMESİNE İLİŞKİN KARARLAR

1. Yoksulluk Nafkasına İlişkin Olarak Açılacak Değişiklik Davası

Boşanma davasının kabul edilmesi durumunda tarafları bunun olumsuz sonuçlarından kurtarmaya yönelik kurumlardan biri de yoksulluk nafakasıdır. Nitekim Türk Medeni Kanunu'nda boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek tarafın, kusuru daha ağır olmamak kaydıyla geçimi için diğer taraftan mali gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebileceği hükme bağlanmıştır (m. 175, I). Yoksulluk nafakası olarak bilinen bu nafakanın toptan veya durumun gereklerine göre irat biçimde ödenmesi mümkündür (TMK m. 176, I). İrat şeklinde ödenen bu nafaka, tarafların mali durumlarının değişmesi veya hakkaniyetin gerektirdiği hallerde artırılabilir veya azaltılabilir (TMK m. 176, IV). İstem halinde, hâkimin irat biçiminde ödenmesine karar verilen yoksulluk nafakasının gelecek yıllarda tarafların sosyal ve ekonomik durumlarına göre ne miktarda ödeneceğine karar vermesi de mümkündür (TMK m. 176, V).

Son fıkranın kabul ediliş gerekçesi mahkemelere nafakanın gelecek yıllarda ne miktarda ödeneceğine ilişkin karar verme yetkisi tanınarak,

---

hükmünü hukukî dinlenilme hakkına aykırı bulmaktadır. Yazara göre söz konusu hüküm olmasa idi taraflar sonradan vuku bulan değişiklikleri hiçbir sınırlamaya tâbi olmaksızın ileri sürebileceklerdi. Bkz. Braun, J.: Das Rückwirkungsverbot des § 323 III ZPO - Ein Verstoß Gegen Grundlegend Prinzipien Unseres Rechts, Jus 1993, S.5, s. 353-360, s. 353; Braun, J.: Die Abänderungsklage auf dem Prüfstand der Kritik, NJW 1995, S. 14, s. 936. Aynı yönde: Frühauf, s. 1219. Braun'un görüşünü eleştiren ve AMUK m. 323 hükmünün hukukî dinlenilme hakkını ihlal etmediğini savunan görüş için bkz. Waldner, W.: Kein Verstoß von § 323 ZPO gegen Das Recht auf Gehör, NJW 1993, S.33, s. 2085-2086, s. 2086; Baumbach / Lauterbach / Albers / Hartmann, s. 1308.

Karş. Gottwald, P.: Probleme der Abänderungsklage in Unterhaltssachen, FamRZ 1992, S. 12, s. 1375; Niklas, s. 869 vd.

⁷⁸ YİBK 28.11.1956, E. 1956/15, K. 1956/15 (<http://www.hukukturk.com>).

⁷⁹ Graba, Die Vollsteckungsgegenklage, s. 485.

ekonomik ve mali açıdan güçsüz olan nafaka alacaklılarının her yıl masraf ve emek sarfı suretiyle dava açmalarının önlenmesi olarak ifade edilmiştir. Ancak söz konusu düzenlemeden de anlaşılacağı üzere hâkim, buna ancak istem üzerine karar verebilmektedir.

Önemle belirtmek gerekir ki, kanunun metninden de anlaşılacağı üzere nafakanın artırılmasının yahut azaltılmasının istenebilmesi için nafakanın muhakkak irat şeklinde tespit edilmiş olması gerekmektedir. Bir başka deyişle, şayet nafaka sermaye şeklinde belirlenmişse, nafakanın artırılması yahut azaltılması için değişiklik davası açılmaz⁸⁰.

Görüldüğü üzere hukukumuzda da Alman hukukunda olduğu gibi hâkimin periyodik edimlere hükmetmesi mümkündür. Ancak değişiklik davasının açılması için Alman hukukunda “önemli değişiklik” koşulu aranırken yoksulluk nafakası bakımından hukukumuzda sadece “ tarafların mali durumlarının değişmesi”nin dahi bu davaya vücut verebileceği kabul edilmiştir. O itibarla hukukumuzda yoksulluk nafakası bakımından değişiklik davası açılabilmesi için daha hafif şartların arandığı söylenebilir. Buna karşılık uygulamada tarafların mali durumunda “önemli değişikliğin” arandığına ilişkin kararlara rastlanılmaktadır. Örneğin: “...Davanın açılması belli bir zamanın geçmesine bağlı tutulmamıştır. Ancak, nafakanın bağlandığı tarihten çok kısa bir zaman sonra artırılma talebiyle dava açılması durumunda; bu dönem içerisinde tarafların mali durumlarında önemli ölçüde bir değişiklik meydana gelip gelmediğinin araştırılması zorunludur...”⁸¹.

Nitekim öğretide yoksulluk nafakasında değişiklik yapılabilmesi için bulunması gereken şartlar şu şekilde sıralanmıştır⁸²:

- Ekonomik durumda büyük bir değişikliğin ortaya çıkması,
- Söz konusu değişikliğin devamlı olması,
- Nafaka alacaklısının ekonomik durumunda ortaya çıkan bu değişikliğin, boşanma kararının verildiği anda öngörülmesinin mümkün olmaması,
- Nafaka miktarının indirilebilmesi için nafaka yükümlüsünün ekonomik durumunun kötüleşmesi.

---

⁸⁰ Dural, M. / Ögüz, T. / Gümüş, M. A. : Türk Özel Hukuku, C. 3: Aile Hukuku, 3. B., İstanbul 2010, s. 149.

⁸¹ 3. HD, 19.02.2004, E. 2004/1171, K. 2004/1078 (Ruhi, s. 94, dn. 421).

⁸² Öztan, B.: Aile Hukuku, 4. B., Ankara 2004, s. 505-506.

Görüldüğü üzere yoksulluk nafakası bakımından uygulamada aranan şartlar hukukî düzenlemenin ötesine geçerek Alman hukukunda değişiklik davasının açılabilmesi için aranan şartlara yaklaşmaktadır, ki bu durum değişiklik davasının niteliğine daha uygundur.

Uygulamada genellikle yoksulluk nafakasının artırılması için dava açılmaktadır. Bununla birlikte hiç şüphesiz yoksulluk nafakasının azaltılması için de değişiklik davası açılması mümkündür. Örneğin: "...Mahkemece, nafakanın her yıl için %65 oranında artırılması şartının; davacı (nafaka yükümlüsü) için katlanılmaz bir yükümlülük olduğu gözetilerek, bu şartın her yıl TEFE oranında artış şeklinde uyarlanmasına karar verilmesi gerekirken, davanın tümünden reddi doğru görülmemiş, bozmayı gerektirmiştir..."⁸³.

Yoksulluk nafakasının artırılması yahut azaltılması amacıyla açılacak davalara ilişkin olarak süre bakımından bir sınırlama getirilmemiştir. Uygulamada bu davaların açılabilmesi için ilk kararın kesinleşmesi aranmamaktadır⁸⁴.

Alman hukukunda olduğu gibi hukukumuzda da nafaka artırımını ya da azaltılması amacıyla açılan değişiklik davalarında hakkaniyetin bunu gerektirip gerektirmediğine de bakılmaktadır. Örneğin: "...Boşanma kararında hüküm altına alınan yoksulluk nafakası değişen durumlara ve hakkaniyete göre artırılabilir..."⁸⁵. "...Nafakanın arttırılması ve eksiltilmesine ilişkin talepler ise, TMK.'nun 4. maddesinde öngörülen "hakkaniyet" ölçüleri dahilinde incelenmelidir..."⁸⁶.

Yoksulluk nafakasının değiştirilmesi için açılan değişiklik davası kapsamında üzerinde durulması gereken bir başka husus ise nafaka miktarının ne oranda artırılacağına nasıl belirleneceğidir. Uygulamada nafaka artırımlarında Toptan Eşya Fiyat Endeksi esas alınmaktadır. Örneğin: "...Yargıtay uygulamalarına göre nafakanın (TMK md.

---

⁸³ 3. HD, 21.6.2004, E. 2004/6609, K. 2004/6826 (<http://www.hukukturk.com>). Yoksulluk nafakasının sadece artırılması için değil aksine azaltılması hatta tamamıyla kaldırılabilmesi amacıyla da değişiklik davası açılabileceği tabiidir. Örneğin bkz. 2. HD, 25.01.1992, E. 1991/8933, K. 1992/380 (Ruhi, s. 95, dn. 424).

⁸⁴ Örnek için bkz. 3. HD, 17.5.2004, E. 2004/5205, K. 2004/5254 (Gençcan, Ö. U.: Boşanma, Tazminat ve Nafaka Hukuku, Ankara 2008, s. 1497). Alman hukuku bakımından aynı yönde: Blomeyer, s. 464; Zöllner / Vollkommer, s. 1068; Baumbach / Lauterbach / Albers / Hartmann, s. 1310.

⁸⁵ 2. HD, 20.11.2000, E. 2000/14218, K. 2000/14480, YKD 2001, C. 27, S. 5, Mayıs 2001, s. 665-666.

⁸⁶ 3. HD, 30.9.2004, E. 2004/10451, K. 2004/10197 (Ertürk, E.: 4721 Sayılı Yeni Medeni Kanuna Göre Uygulamada Nafaka Davaları, İstanbul 2005, s. 246-247).

176/son) gelecek yıllar için TEFE oranında artırılması gerekirken TÜFE'nin artışı esas alınması doğru görülmemiştir...⁸⁷.

İrat şeklinde ödenmesine karar verilen nafakanın artırılabilmesi yahut azaltılabilmesi için değişiklik davasının açılması şarttır. Yoksa mahkeme kendiliğinden bu konuda bir karar veremez (HMK m. 26, 1). Artırmaya yönelik talep nafaka alacaklısından; azaltmaya yönelik talep ise nafaka borçlusundan gelecektir⁸⁸. Nafakanın artırılmasına ya da azaltılmasına sebep olarak nafaka alacaklısının çalışma gücünü yeniden kazanması, nafaka alacaklısına yüklü miktarda miras kalması, nafaka yükümlüsünün ödeme gücünün önemli derecede azalması örnek gösterilebilir. Keza, nafaka alacaklısın haklı görülebilir ihtiyaçlarının artması ya da çalışma gücünün azalması da artırmaya esas olabilecektir⁸⁹.

2. İştirak Nafakasına İlişkin Olarak Açılacak Değişiklik Davası

Aile hukukunda velayet hakkı kendisine bırakılmayan eşin, velayet hakkı verilen eşe çocuğun bakım ve eğitim giderleri karşılığı gücü oranında maddi katkıda bulunması gerektiği kabul edilmiştir. İştirak nafakası olarak bilinen bu katkının miktarı, çocuğun ihtiyaçları ile ana ve babanın hayat koşulları ve ödeme güçleri dikkate alınarak belirlenir. Nafaka miktarının belirlenmesinde çocuğun gelirleri de dikkate alınır (TMK m. 330). İştirak nafakası her ay peşin olarak ödenir ve hâkim istem halinde, irat biçiminde ödenmesine karar verilen nafakanın gelecek yıllarda tarafların sosyal ve ekonomik durumlarına göre ne miktarda ödeneceğini karara bağlayabilir (TMK m. 330, II-III).

Hâkim iştirak nafakasının miktarını belirlerken çocuğun ihtiyaçlarını, bakım ve eğitim ile okul giderlerini, çocuğun yaşını, alışa geldiği yaşam tarzını, velayeti kendisine verilmiş olan tarafın ekonomik ve sosyal durumunu, iştirak nafakası ödemesi gereken ana veya babanın ekonomik ve sosyal durumlarını dikkate alarak hakkaniyet ilkesine göre karar vermelidir⁹⁰. Çocuğun ihtiyaçlarının veya ana ve babanın ödeme gücünün veya benzeri hayat koşullarının değişmesi halinde, hâkim tarafından nafaka miktarının yeniden belirlenmesi veya nafakanın tamamen kaldırılması mümkündür (TMK m. 331). Hâkimin nafaka miktarını yeniden gözden geçirebilmesi için yeni olayların önemli olması gerekir.

---

⁸⁷ 3. HD, 23.09.2004, E. 2004/7591, K. 2004/9778 (Ruhi, s. 96, dn. 435).

⁸⁸ Dural / Öğüz / Gümüş, s. 149.

⁸⁹ Dural / Öğüz / Gümüş, s. 149.

⁹⁰ Ruhi, s. 125-126.

Bu olaylar, çocuğun ihtiyaçlarının artması ya da azalmasına ilişkin olabileceği gibi ana ya da babanın ödeme gücünde meydana gelen değişiklikler şeklinde de olabilir. Çocuğun büyümesiyle birlikte ihtiyaçlarının artması, hastalanması sebebiyle ağır tedavi masraflarının ortaya çıkması, para değerindeki düşme sebebiyle çocuğun bakımının pahalılaşması, çocuk açısından nafaka miktarının değiştirilmesini gerektiren önemli sebepler olabilir. Ana ya da babanın gelirinin artması ya da azalması, başka bakım yükümlülüklerinin sona ermesi ya da bunlara yenilerinin eklenmesi gibi hususlar da ana ve baba açısından nafaka miktarının yeniden gözden geçirilmesini gerektiren önemli sebeplerdir. Ne var ki, önemli olayların ortaya çıkması tek başına nafaka miktarının değiştirilmesini istemek için yeterli değildir. Bu olaylar, hal ve vaziyetin bütün olarak değerlendirilmesi sonucu, daha önce karar verilmiş olan nafakanın artık uygun olmadığını ortaya koyuyorsa, hâkim değişikliğe yani artırma ya da eskitmeye karar verir. Bu bağlamda, örneğin, artırma talebi, para değerinin düşmesine dayandırılıyorsa, olay önemli olmakla birlikte, ancak bu sebeple babanın geliri de orantılı olarak artmışsa, nafakanın artırılmasına gidilir. Çünkü ancak bu halde eski nafaka miktarı uygun gözükmeyebilecektir⁹¹.

Bu hüküm, durumun değişmesi halinde hem nafaka borçlusu ana veya babaya hem de nafaka alacaklısı çocuğa değişiklik davası açma hakkı vermektedir. Zira velayetin ana veya babadan birine verilmesi, çocuk kendisine bırakılmamış olan tarafın, çocukla kişisel ilişki kurması ve iştirak nafakası ile ilgili hususlar hakkında verilen kararlar nihai bir hukukî durum meydana getirmez⁹². Değişiklik davasının açılabilmesi için herhangi bir sürenin geçmesi gerekmemektedir⁹³.

Nafaka miktarının tayininde yoksulluk nafakasında olduğu gibi Toptan Eşya Fiyatları Endeksi'nden yararlanılması gerektiği Yargıtay kararları ile istikrar kazanmıştır. Örneğin: "...Mahkemece hüküm altına alınan nafakanın dava tarihini takip eden her yıl Devlet İstatistik Enstitüsünce açıklanan Toptan Eşya Fiyat Endeksi oranında artırılmasına karar verilmesi gerekirken, artışın başlangıcında dava tarihinin esas alınmaması

---

⁹¹ Oğuzman / Dural, s. 358.

⁹² "...Durumun değişmesi halinde, hâkim istem üzerine iştirak nafakası miktarını da yeniden belirleyebilir (TMK m. 331)..." 3. HD., 03.02.2005, E. 2005/14832, K. 2005/773 (Ruhi, s. 130, dn. 636).

⁹³ "...Yasanın 331. maddesinde ise; "durumun değişmesi halinde hâkim, istem üzerine nafaka miktarını yeniden belirler veya nafakayı kaldırır" hükümleri getirilmiş olup, davanın açılması belli bir zaman geçmesine bağlı tutulmamıştır..." 3. HD., 19.01.2004, E. 2004/199, K. 2004/98 (Ruhi, s. 130, dn. 638).

ve artışın Tüketici Fiyat Endeksine göre yapımlı olması doğru değildir...”⁹⁴.

Hâkim, tıpkı yoksulluk nafakasında olduğu gibi iştirak nafakasının da gelecek yıllarda tarafların sosyal ve ekonomik durumlarına göre ne miktarda ödeneceğine karar verebilir. Ancak bunun için bu yönde talepte bulunulması şarttır⁹⁵. İştirak nafakasının artırılmasına yahut azaltılmasına yönelik olarak açılmış bulunan değişiklik davası kabul edilirse mahkeme kararıyla kabul edilen yeni meblağ dava tarihinden itibaren geçerli olacaktır.

İştirak nafakasının artırılması ile ilgili dava devam ederken yani dava sonuçlanmadan yeniden iştirak nafakasının artırılması davası açılması durumunda ne gibi bir sonucun ortaya çıkacağı konusunda Yargıtay dairelerince farklı kararlar verilmiştir⁹⁶. Yargıtay 2. Hukuk Dairesi bu durumda önceki davanın bekletici sorun teşkil etmesi gerektiğini kabul ederken; Yargıtay 3. Hukuk Dairesi ise önceki davanın kesinleşmesini beklemeye gerek olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Yargıtay 3. Hukuk Dairesi’ne göre açılan ikinci artırım davası derdestlik itirazına da neden olmaz. Ruhi’ye göre açılan nafakanın artırılması davası kesinleşmeden yeni bir nafaka artırım davası açılabilir. Çünkü ilk davada talep edilen miktar ile ikinci davada talep edilen miktar birbirinden farklı olduğu gibi nafaka talep edilen tarihler de birbirinden farklıdır. Fakat bu görüşün de bir sakıncası vardır. Bu şekilde mahkemeler çelişkili kararlar verebilir⁹⁷.

Kanımızca böyle bir durumda nafakanın TEFE oranında artırımı için açılan ikinci dava, bir ölçüde derdestlik itirazıyla karşılaşabilir. Her ne kadar nafakanın başlangıç tarihi farklı olacak ise de bitiş tarihi aynı olacağından aynı zaman dilimini kapsayan iki dava söz konusu olabilecektir. Diğer bir deyişle talep sonucu belli ölçüde örtüşmektedir⁹⁸. Dolayısıyla örtüşen kısmın derdestlik itirazı nedeniyle reddedilmesi gerekir. Örtüşmeyen kısım için ise ilk davada verilecek hükmün bekletici sorun sayılması doğru olur. Zira ilk davada verilecek karar ikinci davada verilecek kararı etkileyebilecek niteliktedir⁹⁹. İlk davada gelecek yıllardaki TEFE oranı da dikkate alınarak karar verilirse TEFE artış

---

⁹⁴ 3. HD, 23.11.2004, E. 2004/13376, K. 2004/12822 (Ruhi, s. 131, dn. 641).

⁹⁵ Örnek için bkz. 2. HD, 24.02.2003, E. 2003/1374, K. 2003/2371 (Ruhi, s. 132, dn. 649).

⁹⁶ Ruhi, s. 134.

⁹⁷ Ruhi, s. 134.

⁹⁸ Bu konuda bkz. Tanrıver, S.: Derdestlik İtirazı, Adalet Yayınevi, Ankara 2007, s. 83.

⁹⁹ Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 488; Pekcanitez / Atalay / Özekes, s. 396; Karılı, s. 617.

oranına dayanılarak açılan ikinci davanın tümüyle reddedilmesi gerekir. Buna karşılık tarafların mali durumunda bunların dışında olağandışı bir değişiklik olursa tekrar değişiklik davası açılması mümkündür.

Ortaya çıkabilecek bu tür bir aksaklığın sebebi değişiklik davasının ne zaman açılacağına ilişkin açık bir hüküm bulunmamasından ve uygulamada birinci dava sona ermeden ikinci davanın açılacağı kabul edilmesidir. Bu nedenle, kanımızca, değişiklik davasının açılması için önceki davanın hükme bağlanmış olmasının aranması isabetli olacaktır¹⁰⁰. Bir başka deyişle, daha ortada verilmiş bir hüküm dahi yokken, varsayıma dayalı olarak yeni bir değişiklik davası açılmamalıdır¹⁰¹.

Hâkim iştirak nafakasının miktarını belirlerken çocuğun ihtiyaçları ile ana ve babanın hayat koşulları ve ödeme güçlerini de dikkate alacaktır. Nafaka miktarının belirlenmesinde (varsa) çocuğun geliri de göz önünde bulundurulur (TMK m. 330, I).

İştirak nafakası yükümlüsü ana ve babanın ekonomik durumundaki gerekse çocuğun ihtiyaçları açısından meydana gelen değişiklikler sebebiyle belirlenen nafaka miktarının yeniden değerlendirilmesine imkân tanınmıştır¹⁰². Söz konusu imkân ananın, babanın ya da çocuğun açacağı değişiklik davası ile hayata geçirilecektir.

3. Yardım Nafakası

Her ne kadar öğretilerde değişiklik davası bahsinde verilen örnekler arasında yardım nafakası yer almamakta ise de onu da bu başlık altında incelemek uygun olacaktır. Yardım nafakası akrabalar arasında yardımlaşma fikrine dayanan bir nafaka türüdür¹⁰³. TMK m. 364, I uyarınca herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve altsoyu ile kardeşlerine nafaka vermekle yükümlüdür. Tıpkı yoksulluk ve iştirak nafakalarında olduğu gibi hâkim, istem halinde irat biçiminde ödenmesine karar verilen nafakanın gelecek yıllarda tarafların sosyal ve ekonomik durumlarına göre ne miktarda ödeneceğini karara bağlama yetkisine sahiptir (TMK m. 365, V). Yardım nafakası davacının geçinmesi için gerekli ve karşı tarafın mali gücüne uygun bir yardımdan ibarettir (TMK m. 365, II).

---

¹⁰⁰ Alman hukuku bakımından: Prütting / Gehrlein / Völzmann-Stickelbrock, s. 939; Thalmann, s. 627.

¹⁰¹ Alman hukuku bakımından aynı görüş için bkz. Zöller / Vollkommer, s. 1071.

¹⁰² Dural / Ögüz / Gümüş, s. 325.

¹⁰³ Akıntürk, T. / Ateş Karaman, D.: Aile Hukuku, C. 2, 12. B., İstanbul 2010, s. 444.

Mahkeme tarafından karara bağlanan nafaka miktarı nihai değildir. Nafaka miktarı sonradan hal ve şartların değişmesiyle yeniden gözden geçirilerek artırılıp azaltılabileceği gibi, tamamen de kesilebilir. Nafaka yükümlüsü mali durumunun kötüleşmesi, ödeme gücünün azalması veya tamamen tükenmesi halinde, mahkemeden nafaka miktarının azaltılmasını veya kesilmesini isteyebileceği gibi, geçim durumu daha da kötüleşmiş, ihtiyaçları bir hayli artmış olan nafaka alacaklısı da nafaka miktarının artırılması için değişiklik davası açabilir. Nafaka alacaklısının yoksulluktan kurtularak geçimi için zorunlu meblağı bizzat çalışarak elde etmesi durumunda nafaka tamamen de kesilebilir¹⁰⁴. Yardım nafakasının artırılması yahut azaltılması için açılan değişiklik davası kabul edilirse verilen karar davanın açıldığı tarihten itibaren geçerli olacaktır¹⁰⁵.

4. Çocukla Kişisel İlişki Tesisine İlişkin Hükümlerin Değişen Şartlara Göre Değiştirilmesi

Boşanma davasının kabul edilmesi üzerine velayet kural olarak eşlerden birine bırakılır. Bu durumda diğer tarafın çocuklar üzerindeki velayet hakkı sona erer. Ne var ki, bu sonuç velayet hakkı sona ermiş olan tarafın hiçbir biçimde çocukları ile kişisel ilişki kurmaya, onlarla görüşmeye, onları alıp gezdirmeye, yedirip içirmeye, giydirmeye hakkı olmadığı anlamına gelmez. Zira boşanmış dahi olsalar, çocuklarla kişisel ilişki kurmak boşanan her ana ve babanın en doğal hakkıdır¹⁰⁶.

Nitekim bu durum Medeni Kanun'da da açıkça düzenlenmiştir. Buna göre, boşanma veya ayrılık davasının kabul edilmesi üzerine mahkeme mümkünse ana ve babayı da dinledikten ve çocuk vesayet altında ise vasinin ve vesayet makamının da düşüncesini aldıktan sonra, ana ve babanın haklarını ve çocuk ile olan kişisel ilişkilerini düzenler (TMK m. 182, 1). Velayetin kullanılması kendisine bırakılmayan eşin çocuk ile kişisel ilişkisinin düzenlenmesinde, çocuğun özellikle sağlık, eğitim ve ahlak bakımından yararları esas tutulur. Bu eş, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmak zorundadır (TMK m. 182, 2). Hâkim istem halinde irat biçiminde ödenmesine karar verilen bu giderlerin gelecek yıllarda tarafların sosyal ve ekonomik durumlarına göre ne miktarda ödeneceğini karara bağlayabilir (TMK m. 182, 3). Ne ki, boşanmanın çocuklarla ilgili sonuçları, yani velayetin ana veya babadan

---

¹⁰⁴ Akıntürk / Ateş Karaman, s. 452. Örnek için bkz. 3. HD, 01.11.2004, E. 2004/11654, K. 2004/11942 (Ruhi, s. 175, dn. 202).

¹⁰⁵ Oğuzman / Dural, s. 388; Akıntürk / Ateş Karaman, s. 452.

¹⁰⁶ Akıntürk / Ateş Karaman, s. 313.

birine verilmesi, çocuk kendisine bırakılmamış olan tarafın çocuk ile kişisel ilişki kurması ve iştirak nafakası nihai (değişmez) bir durum yaratmaz; bunların sonradan yeni şartlara göre yeniden ayarlanması mümkündür¹⁰⁷. Nitekim bu konuyu düzenleyen TMK m. 183 uyarınca ana veya babanın başkasıyla evlenmesi, başka bir yere gitmesi veya ölmesi gibi yeni olguların zorunlu kılması halinde hâkim, resin veya ana ve babadan birinin istemi üzerine gerekli önlemleri alır. Şu halde, hâkimin boşanma kararında çocuklarla ilgili olarak almış olduğu önlemler, daha sonra yeni olgu ve olayların ortaya çıkması halinde değiştirilebilir. Özellikle çocuğun kendisine bırakıldığı ana ya da babadan biri ölecek olursa velayet, kendiliğinden diğer eşe geçmez; bu konuda hâkimin karar vermesi gerekir. Bu durumda hâkimin çocuğu vesayet altına alması dahi mümkündür¹⁰⁸. Velayet kendisine bırakılmış olan ana ya da babanın yeniden evlenmiş olması da tek başına velayetin ondan alınmasını gerektirmez. Buna ilaveten başka olguların da velayetin kaldırılmasını haklı göstermesi gerekir. Bu bağlamda, örneğin, yeni eşin çocuğa kötü davranması, velayete sahip olan ana ya da babanın yeni evlilikten olan çocuklarına öncelik tanıması¹⁰⁹, ana veya babadan birinin hapsedilmesi, alkole veya içkiye düşkünlüğü, ağır bir hastalığa yakalanması, mali iktidarının çoğulması veya azalması, çocuğun ihtiyaçlarının artması, çocuğun velayet hakkından yoksun bırakılan eşin bulunduğu şehirde bir okula girmesi, hastalanması, karakterinde ve eğilimlerinde bazı değişikliklerin ortaya çıkması¹¹⁰ vs. velayetin kaldırılmasını gerektirebilir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere TMK m. 183'te sayılan haller sınırlı (tüketici) değildir¹¹¹.

Bu gibi yeni olguların ortaya çıkması durumunda hâkim, kendiliğinden veya taraflardan birinin istemi üzerine evvelce alınmış olan önlemleri yeni şartlara göre ayarlayacaktır. Örneğin velayet hakkını sahibinden alıp diğer tarafa verecek, iştirak nafakasının miktarını azaltacak veya artıracak, kişisel ilişkileri yeniden tesis edecektir¹¹².

Şu halde mahkeme kararıyla düzenlenmiş bulunan kişisel ilişkilerin daha sonra ortaya çıkan sebeplere binaen değişiklik davası açılmak suretiyle yeniden düzenlenmesi istenebilir. Bu konuda mahkeme tarafından daha

---

¹⁰⁷ Akıntürk / Ateş Karaman, s. 317.

¹⁰⁸ Oğuzman / Dural, s. 142; Dural / Öğüz / Gümüş, s. 139.

¹⁰⁹ Dural / Öğüz / Gümüş, s. 139.

¹¹⁰ Tekinay, S. S. : Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, 7. B., İstanbul 1990, s. 282.

¹¹¹ Tekinay, s. 282; Dural / Öğüz / Gümüş, s. 139; Akıntürk / Ateş Karaman, s. 317-318.

¹¹² Akıntürk / Ateş Karaman, s. 318.

önce verilmiş bulunan hükmün varlığı buna engel değildir. Örneğin: “...Boşanma kararındaki kişisel ilişki kararı sonradan açılacak kişisel ilişkinin değiştirilmesi davasını incelemeye engel olmaz, kesin hüküm bulunduğu kabul edilerek dava reddedilemez...”¹¹³ ..

B. HAKSIZ FİLDEN KAYNAKLANAN TAZMİNAT DAVALARI

Haksız bir fiil neticesinde bedensel zarara uğrayan tarafın faile karşı tazminat davası açarak maddi ve manevi tazminat istemesi mümkündür. Ancak bazı hallerde bedensel zararın sonuçlarının karar anında tam bir kesinlikte tespit edilmesi mümkün olmayabilir. İşte böyle bir durumla karşılaşan hâkimin BK m. 46, II uyarınca karar tarihinden itibaren¹¹⁴ iki yıl içerisinde hükmünü değiştirme yetkisini saklı tutması mümkündür. Görüldüğü üzere söz konusu hüküm ile hâkime bu konuda takdir yetkisi verilmiştir. Hâkim bu yetkisini saklı tutmamışsa verilen hükmün değiştirilmesi amacıyla değişiklik davası açılmaz¹¹⁵. Çalışma gücünün kaybının yol açtığı zarar gibi ileride gerçekleşmesi beklenen zararın kapsamını tazminat kararı verirken yeterince belirleme imkânı yoksa davacı talep etmemiş olsa dahi hâkimin gözden geçirme yetkisini saklı tutması isabetli olacaktır. Mahkeme tarafından davacının talebini tamamen karşılayan bir tazminatın tayin edilmesi durumunda ise hâkim gözden geçirme hakkını saklı tutamayacaktır¹¹⁶. Bedensel zarar nedeniyle tazminatın artırılmasını için davacı; azaltılması için ise davalı değişiklik davası açacaktır. Dava, ilk kararı veren mahkemede açılacaktır.

¹¹³ 2. HD, 27.10.2003, E. 2003/13421, K. 2003/14276 (<http://www.hukukturk.com>).

¹¹⁴ 11.1.2011 tarih ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun “Tazminat Hükümünün Değiştirilmesi” başlıklı 75. maddesine göre bedensel zararın kapsamı, karar verme sırasında tam olarak belirlenemiyorsa hâkim, kararın kesinleşmesinden başlayarak iki yıl içinde, tazminat hükmünü değiştirme yetkisini saklı tutabilir. Yeni kanunda, öğretide daha önce ileri sürülen eleştirilerin etkisiyle (Tekinay / Akman / Burcuoğlu / Altop, Tekinay Borçlar Hukuku, 7. B., İstanbul 1993, s. 618) eskisinden farklı olarak süre açıkça “kararın kesinleşmesi”nden başlatılmıştır. Böylelikle iki yıllık sürenin hükmün kesinleşmesine kadar geçecek süre içerisinde sona erme tehlikesi ortadan kaldırılmıştır (Demir, M.: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun Borçlar Hukuku Alanında Getirdiği Yenilik ve Değişiklikler, Adalet Yayınevi, Ankara 2012, s. 26). Kanımızca olması gereken hukuk açısından iki yıllık sürenin tamamıyla kaldırılması ve değişiklik davasının -nedensellik bağı aranmak şartıyla- her zaman açılabilceğinin hükme bağlanması daha doğru olurdu (Knecht, s. 95).

¹¹⁵ Braun, Grundfragen, s. 79; Oğuzman / Öz, s. 585. Buna karşılık, hâkim, kararını gözden geçirme yetkisini saklı tutmamış olsa dahi, haksız fiilin dava açıldığı sırada tahmin edilmeyen gelişmeler sonucu yol açtığı yeni zararlar için yeni bir tazminat davası açılması mümkündür (Oğuzman / Öz, s. 585).

¹¹⁶ Oğuzman / Öz, s. 586.

Değişiklik davası açılmadan hakimin kendiliğinden önceki kararını değiştirmesi mümkün değildir¹¹⁷.

Öğretide hâkimin hükmün değiştirilmesi yetkisini saklı tutmadığı hallerde zarar görenin hükmün kesinleşmesinden sonra, uğradığı bedensel zararın arttığı iddiasıyla yeni bir tazminat davası açıp açamayacağı belirlenirken ilk hüküm incelenmesi gerektiği; şayet mahkeme, davacının o andaki ve gelecekteki zararlarının tazminini talep etmesi üzerine, kararda davacının hem mevcut hem de gelecekte uğrayacağı tahmin edilen zararının tümünü karşılayan bir hüküm vermişse, yeni bir dava açılmayacağı; aksi halde, ikinci davanın dava konusunun aynı olması nedeniyle reddedileceği ifade edilmiştir¹¹⁸. Buna karşılık, gerek mağdurun talebinin sadece mevcut zararlarla sınırlı olması gerekse hâkimin karar anında layıkıyla tespit edemediği için karar verme yetkisini saklı tuttuğu hallerde değişiklik davası açılabilir. Zira bu halde taraflar ve dava sebebi aynı ise de dava konusu farklıdır¹¹⁹. Kanımızca bu görüş isabetli ise de hâkimin kararı gözden geçirme yetkisini saklı tutmamış olduğu hallerde dahi, haksız fiilin dava açıldığı sırada tahmin edilemeyen gelişmeler sonucu yol açtığı “yeni” zararlar için yeni bir tazminat davası açma imkânının mevcut olduğu¹²⁰ gözden kaçırılmamalıdır.

Davacı sadece mevcut zararını talep ederek fazlaya ilişkin haklarını saklı tutmuş hâkim de hükmün değiştirilmesi yetkisini saklı tutmaksızın gelecekteki zararları gerektiği ölçüde tayin ve tahmin edemediğini belirtip sadece mevcut zararlara hükmetmişse, her iki davanın konuları farklı olacağından zarar gören yeni bir dava açarak artan zararının tazminini talep edebilecektir¹²¹.

---

¹¹⁷ Tekinay / Akman / Burcuoğlu / Altop, s. 618; Oğuzman / Öz, s. 586.

¹¹⁸ Domaniç, s. 82; Tekinay / Akman / Burcuoğlu / Altop, s. 619.

¹¹⁹ Domaniç, s. 82.

¹²⁰ Oğuzman / Öz, s. 585; Eren, F.: Borçlar Hukuku Genel Hükümleri, 12. B., İstanbul 2010, s. 796.

¹²¹ Domaniç, s. 82; Tekinay / Akman / Burcuoğlu / Altop, s. 619. “...Davacı, ilk davası ile maluliyet derecesinin davanın açıldığı tarihte 11.84 olmasına göre tazminat isteğinde bulunmuş ve fazlaya ilişkin haklarını saklı tuttuğunu dava dilekçesinde belirtmiştir... Davacı ikinci davasıyla maluliyet derecesine göre tazminat takdirini istemiş bulunmaktadır. Davacı, ilk davasında fazlaya ilişkin haklarını saklı tuttuğuna göre ayrıca tazminat istemeye hakkı vardır...” 9. HD., 2.5.1964, E. 1964/2853, K. 1964/2782 (Tekinay / Akman / Burcuoğlu / Altop, s. 619, dn. 9).

C. SİGORTALININ KONTROL MUAYENESİNE İLİŞKİN UYUŞMAZLIKLARDAN KAYNAKLANAN DEĞİŞİKLİK DAVASI

Çalışma gücünü veya iş kazası yahut meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünü belli oranda kaybeden sigortalılara kanundaki şartlar dairesinde malullük aylığı bağlanmaktadır. Bu aylık, sigortalının gelir elde etme yeteneğinde sürekli bir azalma veya kaybı karşılamak üzere bağlanmaktadır¹²².

Malullük halinde sonradan meydana gelen değişiklikler neticesinde malullük derecesinin değişmesi durumunda malullük aylığı da buna göre yeniden hesaplanır. Bunun sonucunda malullük aylığının artırılması, azaltılması yahut tamamıyla ortadan kaldırılması gündeme gelebilir. Malullük durumundaki değişiklik ise sigortalının kontrol muayenesine tâbi tutulması ile belirlenir. Kontrol muayenesi 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 94. maddesi ile Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği'nin 11. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre sağlık hizmeti alan genel sağlık sigortalısından veya bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerden, sağlık hizmetinin gerçekten alınıp alınmadığını, sigortalının, isteğe bağlı sigortalının veya bunların hak sahiplerinin malullük, iş göremezlik raporlarında belirtilen rahatsızlıklarının mevcut olup olmadığını, tespit amacıyla kontrol muayenesi ve tetkik yaptırılmasını talep edebilir. Malullük, vazife malullüğü aylığı veya sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış sigortalılar, malullük durumlarında artma veya başka birinin sürekli bakımına muhtaç olduğunu ileri sürerek aylık ve gelirlerinde değişiklik yapılmasını isteyebilecekleri gibi; Kurum da harp malullüğü, vazife malullüğü, malullük aylığı veya sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış sigortalılar ile aylık veya gelir bağlanan ve çalışma gücünün en az % 60'ını yitiren malûl çocukların kontrol muayenesine tâbi tutulmasını talep edebilir. Kurumca yaptırılan kontrol muayenesinde veya sigortalının isteği üzerine ya da işe alıştırma sonunda yapılan muayenesinde yeniden tespit edilecek malullük durumuna göre, malullük aylığı veya sürekli iş göremezlik geliri, yeni malullük durumuna esas tutulan raporun tarihini takip eden ödeme dönemi başından başlanarak artırılır, azaltılır veya kesilir (SSGSSK m. 94, I-II-III).

---

¹²² Günay, C. İ.: İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, 2. B., Ankara 2008, s. 450.

Yapılan kontrol muayenesi sonucunda sigortalının kontrol muayenesi sonucunda malullük durumunda değişiklik olmadığı, malullüğün arttığı yahut azaldığı ortaya çıkabilir. Çalışma gücünde ortaya çıkan değişiklik nedeniyle malullük durumu değişmemişse, sigortalıya eski malullük aylığının ödenmesine devam edilir. Malullük durumu artmışsa malullük aylığı yeniden hesaplanır ve rapor tarihini izleyen aybaşından başlanarak ödenir. Buna karşılık malullük durumu ortadan kalkmışsa, raporu izleyen aybaşından itibaren aylık kesilir. Malullük durum azalmışsa aylık buna göre yeniden hesaplanır¹²³. İşte bu konularda sigortalı ile Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı arasında ihtilaf çıkarsa bu, dava konusu yapılabilir. Mahkemenin bu konuda vereceği karar nihai ve mutlak değildir. Diğer bir deyişle, daha sonra malullük durumunda bir değişiklik meydana gelmiş ve bu konuda taraflar uyuşmazlık içerisinde iseler mahkeme tarafından verilmiş bulunan kararın değiştirilmesi amacıyla yeni bir dava açmaları mümkündür. Örneğin: "...Davada, sigortalıda oluşan sürekli işgörmezlik derecesinin değiştiği iddia edilmektedir. Sürekli işgöremezlik derecesi gerek tazminat davasında gerekse ilk rücu davasında kesinleşmiş olsa bile sonuç değişmez. Zira işgöremzelik derecesi zamanla artabileceği gibi azalabilir de..."¹²⁴.

SONUÇ

Mahkemelerin hükümlerini verdikten sonra yaşanan önemli değişikliklere rağmen söz konusu hükümlerin aynen ayakta tutulmasında ısrar edilmesi hakkaniyet duygusunu zedeleyebilir. O nedenle özellikle periyodik edimlere mahkûmiyet halinde hükmün sonradan gerçekleşen durumlara uyarlanabilmesine izin verecek hukukî düzenlemelere gitmek isabetli olacaktır. Böyle bir talepte açılan değişiklik davasının şartlarının dikkatli bir biçimde düzenlenmesi gerekir. Aksi takdirde ilk mahkemenin vermiş olduğu hüküm önemsiz hale gelebileceği gibi sık sık açılacak davalar mahkemelerde ciddi anlamda bir iş yüküne de yol açabilir. Değişiklik davasının açılabilmesi için kesin hükmün varlığı aranmasa da ilk davada ileri sürülmesi mümkün olan vakıaların tekrar başka bir mahkemede dava konusu yapılmasına da engel olunmalıdır. Değişiklik davasının usul kanununda ayrı bir başlık altında düzenlenmesi zorunlu

---

¹²³ Güzel, A. / Okur, A. R. / Caniklioğlu, N.: Sosyal Güvenlik Hukuku, Beta Yayınevi, 12. B., İstanbul 2010, s. 432.

¹²⁴ 10. HD, 24.3.2003, E. 2002/9459, K. 2003/2508 (Arslanköylü, R.: Sosyal Sigortalar Kanunu Yorumu, Yetkin Yayınevi, C. 1, 2. B., Ankara 2004, s. 550).

değilse de ¹²⁵ maddî hukuk normları arasında değişiklik davasına yer verilen hallerde davanın ne zamandan itibaren açılacağına ilişkin bir hüküm konulması bu konuda yaşanacak tereddütleri ortadan kaldırılması açısından isabetli olacaktır. Kanımızca bu tarih en erken ilk mahkemenin esas hakkındaki kararını verdiği tarih olmalıdır.

***

KAYNAKÇA

Akıntürk, T./Ateş Karaman, D.: Aile Hukuku, C.2, 12. B., İstanbul 2010.

Alangoya, Y. /Yıldırım, K./Deren-Yıldırım, N.: Medeni Usul Hukuku Esasları, Beta Yayınevi, 7. B., İstanbul 2009.

Ansay, S. Ş.: Hukuk Yargılama Usulleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 7. B., Ankara 1960.

Arslan, R.: Medeni Usul Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi, Turhan Kitabevi, Ankara 1977.

Arslan, R.: Kesin Hüküm İhtiyacı ve Yanılma Gerçeği, ABD 1988, S. 5-6, s. 722 vd.

Arslanköylü, R.: Sosyal Sigortalar Kanunu Yorumu, Yetkin Yayınevi, C. 1, 2. B., Ankara 2004.

Baumbach, A./Lauterbach, W./Albers, J./Hartmann, P.: Zivilprozessordnung, Beck Yayınevi, 68. B., München 2010.

Beck'scher Online-Kommentar ZPO / **Gruber**, 2012.

Bilge, N. / Önen, E.: Medeni Yargılama Hukuku Dersleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 3. B., Ankara 1978.

Blomeyer, A.: Zivilprozessrecht (Erkenntnisverfahren), Dunckner& Humboldt Yayınevi, 2. B., Berlin 1985.

---

¹²⁵ Değişiklik davası, 30.1.1877 tarihli AMUK'un ilk halinde de mevcut değildi (Graba, Die Vollstreckungsgegenklage, s. 483). Bu dava 1898 yılında kabul edilen bir kanun ile AMUK'na dâhil edildi (Thalmann, s. 621). Günümüzde ise öğretilerde değişiklik davasının düzenlendiği AMUK m. 323 hükmünün kaldırılmasının dahi önerilmesi dikkat çekicidir. Bkz. Gottwald, P. : Probleme der Abänderungsklage in Unterhaltsachen, FamRZ 1992, S. 12, s. 1374. Avusturya hukukunda da değişiklik davası, Türk hukukuna benzer şekilde, ayrı bir başlık altında düzenlenmiş değildir. Bkz. Braun, Grundfragen, s. 69.

- Braun, J.:** Grundfragen der Abänderungsklage, Tübingen 1994 (Braun, Grundfragen).
- Braun, J.:** Die “Änderung“ der für die Verurteilung massgeblichen Verhältnisse, FamRZ 1994, s. 1145 vd.
- Braun, J. :** Die Abänderungsklage auf dem Prüfstand der Kritik, NJW 1995, S. 14, s. 936 vd.
- Braun, J.:** Das Rückwirkungsverbot des § 323 III ZPO – Ein Verstoss Gegen Grundlegend Prinzipien Unseres Rechts, JuS 1993, S.5, s. 353 vd.
- Bruns, R.:** Zivilprozessrecht, Berlin-Franfurt a.M. 1968
- Büttner, H. / Niepmann, B.:** Die Entwicklung des Unterhaltsrechts seit Mitte 2000, NJW 2001, S. 31, s. 2215 vd.
- Demir, M.:**6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun Borçlar Hukuku Alanında Getirdiği Yenilik ve Değişiklikler, Adalet Yayınevi, Ankara 2012.
- Deren-Yıldırım, N. :** Türk, İsviçre ve Alman Medeni Usul Hukukunda Kesin Hükümün Sübjektif Sınırları, İstanbul 1996.
- Domaniç, H.:** Hukukta Kazıyyei Muhkeme ve Nisbî Kuvveti, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1964.
- Dural, M./Öğüz, T./Gümüş, M. A. :** Türk Özel Hukuku, C. 3: Aile Hukuku, 3. B., İstanbul 2010.
- Dural, M.:**Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki İmkânsızlık, İstanbul 1976.
- Eren, F.:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 12. B., İstanbul 2010.
- Erman, S.:** İstisna Sözleşmesinde Beklenilmeyen Haller.
- Ertürk, E.:** 4721 Sayılı Yeni Medeni Kanuna Göre Uygulamada Nafaka Davaları, İstanbul 2005.
- Fasching, H. W.:** Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrecht, Manz Yayınevi, Wien 1990.
- FrühauF, A.:** Zinsprognose und zivilrichterliche Verantwortung, NJW 1999, S. 17, s. 1217 vd.
- Gençcan, Ö. U.:** Boşanma, tazminat ve nafaka hukuku, Ankara 2008.

Gottwald, P. : Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung, 3. B., München 2008.

Gottwald, P.: Abänderungsklage, Unterhaltsanspruch und materielle Rechtskraft, Festschrift für Karl Heinz Schwab zum 70. Geburtstag, München 1990, s. 151 vd. (Gottwald, Festschrift).

Gottwald, P. : Probleme der Abänderungsklage in Unterhaltsachen, FamRZ 1992, S. 12, s. 1374 vd.

Graba, H.: Die Abänderung von Unterhaltsvergleich und Unterhaltsurteil, NJW 1988, S. 38, s. 2343 vd.

Graba, H.: Die Vollstreckungsklage bei Unterhaltsvergleich und Unterhaltsurteil, NJW 1989, S. 8, s. 481 vd.

Grunsky, W.: Zivilprozessrecht, Heymann Yayınevi, 13. B., Köln 2008.

Guldener, M.: Schweizerisches Zivilprozessrecht, Schulthess Polygraphischer Yayınevi, 3. B., Zürich 1979.

Günay, C.İ.: İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, 2. B., Ankara 2008.

Gürdoğan, B.: Medeni Usul Hukukunda Kesin Hüküm İtirazı, Ankara 1960.

Gürsoy, K. T.: Hususi Hukukda Clausula Rebus Sic Stantibus (Emprevizyon Nazariyesi), AÜHF Yayını, Ankara 1950.

Güzel, A./Okur, A. R./ anıklıoğlu, N.: Sosyal Güvenlik Hukuku, Beta Yayınevi, 12. B., İstanbul 2010.

Jauernig, O.: Zivilprozessrecht: ein studienbuch, Beck Yayınevi, 27. B., München 2002.

Karafakih, İ. H.: Hukuk Muhakemeleri Usulü Esasları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1952.

Karlı, A.: Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı, Alternatif Yayınevi, 2. B., İstanbul 2011.

Knecht, H.: Die Abänderungsklagen, Zürich 1954.

Kuru, B./Arslan, R./Yılmaz, E.: Medenî Usul Hukuku, Yetkin Yayınevi, 22. B., Ankara 2011.

Kuru, B.: Hukuk Muhakemeleri Usulü, C. V, İstanbul 2001.

Lent, F.: Anmerkung zu Urteil von 29.5.1958, 6 S 84/58 (LG Darmstadt), NJW 1958, S. 39, s.1540 vd.

Lent, F.: Anmerkung zu Urteil von 24.9.1958-1 S 42/58 (LG Rottweil), NJW 1959, S. 9, s. 392 vd.

Meister, H.: Zum Verhältnis von Abänderungs-, Vollstreckungsabwehr- und Zusatz (Nachforderungs-)klage, FamRZ, 1980, S. 9-10, s. 864 vd.

Musielak, H./Borth, : Kommentar zur Zivilprozessordnung, 9. B., 2012.

Musielak, H.: Grundkurs ZPO: eine darstellung zur vermittlung von grundlagenwissen im zivilprozessrecht, Beck Yayinevi, 7. B., München 2004.

Niklas, U.: Nachschieben von “ursprünglichen änderungen” trotz § 323 II ZPO, FamRZ 1987, S. 7, s. 869 vd.

Niklas, : Das Erfordernis der “wesentlichen” Änderung der Verhältnisse in § 323 I ZPO, 1988.

Oğuzman, K. / Öz, T.: Borçlar Hukuku, 8. B., İstanbul 2010.

Önen, E.: İnşâî Dâva, Ankara 1981.

Özkaya-Ferendeci, H. Ö.: Kesin Hükmün Objektif Sınırları, İstanbul 2009.

Özkaya-Ferendeci, Ö.: Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan, Alkım Yayinevi, İstanbul 2007, s. 183 vd.

Öztañ, B.: Aile Hukuku, 4. B., Ankara 2004.

Paulus, C.: Zivilprozessrecht: erkenntnisverfahren und zwangsvollstreckung, Springer Yayinevi, 3. B., Berlin 2004.

Pekantez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: Medenî Usûl Hukuku, 12. B., Yetkin Yayinevi, Ankara 2011.

Postaciođlu, İ.: Medeni Usul Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 6. B., İstanbul 1975.

Prütting, H./Gehrlein, M./Völmann-Stickelbrock, B.: ZPO Kommentar, 1. B., 2010.

Rechberger, W. H./Daphne-Ariane, S.: Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts : Erkenntnisverfahren, Manz Yayinevi, 7. B., Wien 2009.

Roth, H.: Richterliche Prognoseentscheidung, Rechtskraftwirkung und materielle Gerechtigkeit im Fall der Abänderungsklage nach § 323 ZPO, NJW 1988, s.1233 vd.

Rosenberg, L./Schwab, K. H./Gottwald, P.: Zivilprozessrecht, 17. B., München 2010.

Ruhi, A. C.: Nafaka Hukuku, 2. B., Ankara 2005.

Schilken, E.: Zivilprozessrecht, Carl Heymanns Yayınevi, 4. B., Köln-Berlin-Bonn-München 2002.

Stein/Jonas/Leipold, D.: Stein / Jonas Kommentar zur Zivilprozessordnung, C. IV, Tübingen 2009.

Tanriver, S.: Derdestlik İtirazı, Adalet Yayınevi, Ankara 2007.

Tekinay, S./Akman, S./Burcuoğlu. H./Altop, A. : Tekinay Borçlar Hukuku, 7. B., İstanbul 1993.

Tekinay, S. S. : Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, 7. B., İstanbul 1990.

Thalmann, W.: Die Abänderungsklage § 323 ZPO, FS für Dieter Henrich, Bielefeld 2000, s. 621 vd.

Tintelnot, A.: Unterhaltsausgleich nach verheimlichter Besserstellung versus Rechtskraft, FamRZ, 1988, s. 242 vd.

Üstündağ, S. Medeni Yargılama Hukuku, 7. B., İstanbul 2000.

Waldner, W. : Kein Verstoss von § 323 ZPO gegen das Recht auf Gehör, NJW 1993, S.33, s. 2085 vd.

Yasan, C.: Kesin Hükümün Zaman İtibariyle Etkisi, DEÜHFD 2009, C. 11, s. 651 vd.

Yıldırım, K.: Hukuk Devletinin Gereği: İstinaf, İstanbul 2000.

Yılmaz, E.: Hukuk Davalarında Yasayollarına Başvuru Hakkı ve Bu Hakkın Sınırlandırılmasının Yerindeliliği Sorunu, TBBD 1988/1, s.131 vd.

Yılmaz, E.: Islah, 3. B., Ankara 2011.

Zeiss, W./Schreiber, K.: Zivilprozessrecht, J.C.B. Mohr Yayınevi, 10. B., Tübingen 2003.

Zöller, R./Vollkommer, M.: Zivilprozessordnung, 27. B., Köln 2009.